Оригинални научни рад
371.3::78
371.322.5
DOI:10.5937/zrffp46-10808

Биљана М. Павловић[1]
Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Учитељски факултет у Призрену–Лепосавић

Драгана Ј. Цицовић Сарајлић[2]
Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Факултет уметности у Приштини–Звечан

Анђелка М. Ковач[3]
Школа за основно музичко образовање
Источно Сарајево

ХОРСКО ПЕВАЊЕ У МЛАЂИМ РАЗРЕДИМА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ[4]

Сажетак. У раду се говори о хорском певању као ваннаставној активности и виду васпитно-образовног рада у млађим разредима основне школе. Сагледан је историјски развој хорског певања да би се указало на континуитет његовог постојања и значаја у друштву, а потом је размотрен значај хорског певања у музичком и свестраном развоју ученика млађег школског узраста. Анализирани су наставни планови и програми од I до IV разреда да би се утврдило колико пажње се придаје хорском музицирању – заступљености, организацији, избору композиција и методичком приступу при савладавању хорских композиција. Истакнута је улога наставника у развијању љубави и интересовања ученика према хорском певању. Наведена је хорска литература којом би требало освежити и допунити наставне програме. Посебна пажња поклоњена је ли-

1 bilja.pavlovic@yahoo.co.uk
2 dsarajlic@gmail.com
3 andjakovac@yahoo.com

4 Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 21. јануара 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. априла 2016.

тератури која садржи косовско-метохијске народне песме погодне за хорску обраду. Извођењем ових песама у хорском аранжману, допринеће се подстицању интересовања ученика према музичком фолклору Косова и Метохије, његовом очувању и неговању. Закључено је да хор, као најмасовнији вид колективног музицирања у основној школи, има изузетно значајну улогу у музичком и свестраном развоју ученика. Поред тога што васпитно утиче на чланове хора, он оплемењује и слушаоце, те доприноси њиховом музичком и културном развоју, као и угледу и афирмацији школе.

Кључне речи: хорско певање, ваннаставне активности, основна школа, млађи разреди, ученици.

УВОД

Предмет рада је хорско певање као ваннаставна активност и вид васпитно-образовног рада у млађим разредима основне школе. Сагледан је историјски развој хорског певања, што је било неопходно да би се указало на континуитет његовог постојања и значаја у људском друштву. Размотрен је значај хорског певања у музичком и свестраном развоју личности ученика. Анализирани су наставни планови и програми од I до IV разреда да би се утврдило колико пажње се придаје хорском музицирању – заступљености, организацији и избору композиција. Размотрен је методички приступ у раду са хором млађих разреда. У раду је наведена хорска литература која може послужити учитељима при избору композиција за рад са хором. Посебна пажња поклоњена је литератури која садржи косовско-метохијске народне песме, погодне за хорску обраду. Извођењем ових песама у хорском аранжману, допринеће се афирмацији, очувању и неговању косовско-метохијског народног музичког стваралаштва.

Ваннаставне активности су саставни део основношколског васпитно-образовног процеса. Оне обухватају различите облике васпитно-образовног рада у оквиру научно-предметне, техничке, економско-производне, културно-уметничке, спортске и забавне делатности, који се негују поред редовне наставе. Ваннаставне активности одликују: „планско деловање, стицање и проширивање знања, непосредно укључивање ученика, обогаћивање личности ученика спознајама какве не пружа редовна настава, различити извори информација, реализација у секцијама, групама, ансамблима, разноврсни слободни и рекреативни са-

држаји" (Ајановић, Стевановић, 2005, стр. 7). Свака школа има слободу да организује ваннаставне активности у складу са интересовањима ученика и наставног колектива, врсте школе и њених материјалних могућности. Ове активности се изводе кроз литерарне, драмске, музичке, ликовне, еколошке, и друге секције. Ученици који су током школовања испољили одређена интересовања „добровољно се уписују у поједине секције и у њима развијају своје склоности и способности" (Круљ, Качапор, Кулић, 2003, стр. 305). Велики смисао ваннаставних активности огледа се и у томе што кроз њих ученици стичу културу коришћења слободног времена у циљу сопственог али и општедруштвеног напретка. На ваннаставним активностима ученици се не оцењују, што их ослобађа страха од неуспеха, а то подстиче мотивацију, креативност и жељу за учењем.

Хорске, рецитаторске, балетске, филмске и фолклорне секције понекад досежу висок ниво уметничког израза, па представљају значајно средиште културног живота у школским срединама. Крајњи циљ ваннаставних активности је представљање школе на школским и другим културним манифестацијама: градским смотрама, трибинама, семинарима и осталим дешавањима у окружењу. Према Пожгају, хор је „један од најјачих фактора који доприноси угледу школе у јавности" (Пожгај, 1950, стр. 196), као и подизању нивоа културе извођача и слушаоца. У основне школе Србије хорско певање је уведено 1959. године (Стефановић, 2007). Мирјана Ивановић истиче да је хорско певање „најмасовнији вид колективног музицирања у основној школи" (Ивановић, 1981, стр. 195), који снажно доприноси не само развијању музичких способности ученика, већ и моралних, естетских, интелектуалних, социјалних, емоционалних и културних аспеката личности. Из тих разлога, свака основна школа је у обавези да организује рад хорова (Правилник, 2007).

ОСВРТ НА ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ХОРСКОГ ПЕВАЊА

Реч *хор*[5], означава групу певача. Традиција колективног певања датира још из времена првобитне људске заједнице. Током ма-

[5] *Хор*-грчка реч *choros*, која је првобитно означавала коло, тј. играње кола са певањем (Вујаклија, 2002, стр. 993).

гијских ритуала који су извођени како би се одобровољиле натприродне силе, певане су песме којима се призивала киша, лепо време или успех у лову. Касније су се изводиле и друге колективне песме и игре везане за разне радне активности. У старом веку, музика је такође била у тесној вези са радним процесом и најчешће се јављала у вези са речју и покретом, тако да је заједничко певање несумњиво било заступљено у свакодневном животу. Истовремено, заједничко – хорско певање се неговало и у оквиру цркви. У Палестини је била заступљена техника респонзоријалног певања, што подразумева наизменично извођење деоница између певача и хора. Хор је понављао деоницу солисте, или се укључивао у завршном делу. Хорско музицирање је било изузетно заступљено и у Старој Грчкој. Поред тога што је сваки омладинац морао да свира бар један иструмент, у појединим градовима, „сви грађани су морали да певају у хору" (Ђурић, 2010, стр. 7). У VI веку пре наше ере, настаје *грчка трагедија* као књижевно-уметничка форма, у којој је значајну улогу имао хор, који је наступао у међучиновима.

Током средњег века, посебно се развијала црквена музика која је била вокална[6] – *a capella*, а изводила се једногласно и хорски. Постојало је *псалмодично* певање, у коме је доминирала реч над мелодијом, и *мелизматично*, у коме је мелодија имала примарну улогу у односу на речи. У средњем веку почиње развој нотног писма. Први писани музички знаци *неуме*[7], означавали су подизање или спуштање гласа приликом певања. Најстарија вокална музика забележена неумским писмом је Византијско појање. У источној цркви *химне* су биле основни облик *литургије*, и изводиле су се хорски и унисоно. Збирка црквених напева која се користи током литургије назива се *Октоих* или *Осмогласник*. Грегоријански корал представља најстарију вокалну музику записану нотама. Прву збирку црквених напева под именом *Антифонар* сакупио је Папа Гргур Велики. По њему је певање ових песама названо *грегоријанско певање* или *грегоријански корал,* који је био основа за даљи развој западне-европске духовне музике. Писан је на латинском језику (Маринковић, 1995). У средњовековној Србији црквеној музици се поклањала велика пажња. Из тог периода позната су имена три српска композитора: кир Стефан Србин, Никола Ср-

[6] У римокатоличкој цркви се касније, током средњег века, у богослужење уводе и инструменти, најпре само оргуље, а потом и други инструменти.

[7] *Неума* – грчка реч, означава знак.

бин и Исаија Србин (Маринковић, 1995). Посебно је значајан зборник црквених песама под називом *Псалтикија*, који је саставио Стефан Србин. Ове песме су се изводиле хорски и без инструменталне пратње.

Почетак развоја вишегласја у европској музици везује се за IX век. Први облик вишегласног певања назива се *органум*. Током XI и XII века паралелно кретање гласова све више уступа место супротном кретању. Таква техника се назива *дискант* или *дискантус.* Раздобље које се у историји музике назива *Арс антиква* (стара уметност), и које обележава црквено вишегласје XIII века, карактерише значајан развој вишегласне музике. Овај период је познат и под именом *епоха Нотр Дам,* по познатој париској катедрали у којој је била развијена пракса вишегласног певања. Најзначајнији музички облици тог периода су: *кондуктус, хокетус, мотетус и ронделус*. У XIII веку настаје *химел*, у коме су се гласови кретали у паралелним терцама, и *фо-бурдон* (лажни бас) као облик трогласне вокалне музике.

Развој професионалног хорског певања почиње тек у време ренесансе. Најзначајнији облик ренесансне *a capella* музике је *миса*. Поред мисе, у периоду ренесансе настају и други хорски a capella облици: *мотет* и *мадригал*, док су *фротола* и *виланела* хорске композиције које су се изводиле уз инструменталну пратњу. Најзначајнији ренесансни композитори вокалних и вокално-инструменталних дела из овог периода су: Ђовани Пјерлуиђи да Палестрина, Орландо ди Ласо, Јакоб Галус-Пателин, Лука Маренцио и Ђезуалдо да Веноза.

У бароку се негују вокално-инструментални облици *ораторијум, кантата* и *пасија*. Писали су их Јохан Себастијан Бах и Георг Фридрих Хендл. Веома познате су Бахове *Пасија по Матеју* и *Пасија по Јовану*. За време барока се развија оркестарска миса, која је писана за вокалне солисте и хор са оркестарском пратњом. Најпознатија је Бахова *Миса у ха молу*. За време класицизма хорска музика је заступљена углавном у оквиру опера, а компонују се и мисе, међу којима се посебно истичу Моцартова *Крунидбена миса* и Бетовенова *Миса солемнис.* Занимљиво је да Бетовен у четврти став *Девете симфоније* уводи вокалне солисте и хор, компонујући чувену *Оду радости*.

У романтизму се хорско певање издваја као посебан уметнички музички жанр. Време романтизма карактерише оснивање бројних аматерских музичких друштава, у којима је хорско певање било омиљен облик заједничког музицирања, са или без ин-

струменталне пратње. Многи аматерски хорови широм Европе добијају признања изводећи хорска дела Шуберта, Шумана, Менделсона, Брамса и других композитора. У доба романтизма велики процват доживљава опера, у којој је хор имао важну улогу. У бисере романтичарске опере, у којима хор има запажено место, спадају Вердијеви *Набуко, Риголето, Травијата и Аида.* Опера се негује и током XX века. Једна од најпознатијих сценских опера XX века, у којој хор има истакнуто место, је *Кармина Бурана*, коју је компоновао немачки композитор Карл Орф.

У Србији се тек након ослобођења од турске власти почиње развијати музички живот налик европском. Масовно се оснивају певачка друштва, у оквиру којих је хорско певање било основни вид музицирања. Поред тога што су имала огроман значај за музички и културни развој грађанства, ова друштва су имала и политичку улогу, јер су доприносила буђењу националне свести. Хорско певање међу Србима први пут се помиње 1834. године „и то у Саборној цркви у Сремским Карловцима приликом устоличења Стефана Станковића за епископа бачког, и на кнежевом двору у Крагујевцу, приликом доделе турског ордена кнезу Милошу Обреновићу" (Петровић, Ђаковић, Марковић, 2004, стр. 17). Међу првим и најзначајнијим певачким друштвима тог времена у Србији били су *Панчевачко српско црквено певачко друштво* основано 1838. године и *Прво београдско певачко друштво* основано 1853. године (Петровић и сар., 2004). Време владавине кнеза Милана Обреновића било је „златно доба српске музике, пре свега хорске" (Петровић и сар., 2004, стр. 20). Из овог периода потичу најзначајнија дела домаће хорске литературе. Први српски школовани музичари: Корнелије Станковић, Стеван Мокрањац, Јосиф Маринковић, Станислав Бинички и Исидор Бајић, компоновали су бројна хорска дела стварана на темељу домаћег фолклора. Најзначајнија дела из богатог хорског стваралачког опуса Мокрањца су свакако *Руковети* – петнаест сплетова песама заснованих на фолклорним мотивима из Србије, Босне и Херцеговине, и Македоније, *Приморски напјеви*, *Литурија св. Јована Златоустог*, *Опело у фис молу, Три Статије на велику суботу, Акатист Богородици, Тебе Бога хвалим, Величаније Светом Сави*, као и његова збирка са записима српских црквених напева *Осмогласник*.

Током Другог светског рата, али и касније, у ослобођеној Југославији, посебна пажња се посвећивала масовним песмама које опевавају народно-ослободилачку борбу. Формирање хорова, доприносило је музичком просвећивању и приближавању правих

музичких вредности радничкој класи. Веома негован музички облик након другог светског рата у Југославији је *кантата* „кроз чије текстове пробија револуционарна мисао и у чијем је извођењу био ангажован већи број тумача (солисти, хор, оркестар)" (Ђурић Клајн, 1986, стр. 17).

Међу најзначајнијим републичким манифестацијама посвећених хорском певању данас у Србији су: *Хорске свечаности у Нишу*, *Мокрањчеви дани у Неготину, Београдска ревија аматерских малих сцена* (БРАМС), *Фестивал духовне музике „Хорови међу фрескама"*. Најпознатији и најпризнатији хорови су: *Хор Бранко Крсмановић, Хор Абрашевић, Хор Прво београдско певачко друштво, Хор РТС-а, Хор Станислав Бинички, Колегијум Музикум, Шабачки Хор 66 девојака*. Најпознатији дечји хорови су: *Колибри*, *Чаролија, Хор Дечјег културног центра Београд и Дечји хор РТС-а.*

ЗНАЧАЈ ХОРСКОГ ПЕВАЊА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Хорско певање у основној школи има изузетан васпитно-образовни смисао и значај у остваривању задатака музичког васпитања и образовања, друштвено-моралног, националног, интеркултуралног, радног и естетског. Пре свега, доприноси развоју музичких способности ученика: слуха, гласа, хармонског осећања, осећаја за ритам, мелодију и заједничко музицирање; ученици се упознају са вредним остварењима уметничке, духовне и народне музике. Певање у хору развија дисциплину, упорност, истрајност, те доприноси изграђивању осећаја разумевања, међусобног уважавања и толеранције. Кроз хорско певање развија се другарство, колегијалност, осећај за тимски рад и пријатељство. У том смислу овај вид васпитно-образовног рада је од великог значаја у друштвено-моралном васпитању младих. Доласком на хорске пробе ученици имају прилике да се боље упознају са вршњацима других националности и вероисповести, што доприноси мултинационалном, мултиетничком и мултиконфесионалном васпитању младих. Истовремено, извођењем српских народних песама и патриотских композиција прилагођених хорском певању, развија се национална самосвест и љубав према домовини.

Јавно наступање хора на приредбама додатно подстиче развој позитивних црта воље и карактера. Сваки успешан наступ код ученика ће изазвати осећање задовољства, радости и поноса.

Учествовање хора у разним културним манифестацијама, код младих развија свест о потреби сопственог ангажовања у остваривању општељудских идеала, друштвених циљева и вредности који живот чине духовно богатијим и квалитетнијим. То доприноси јачању сопственог идентитета и самореализацији ученика. Хорско певање утиче васпитно „не само на чланове хора, већ и на слушаоце" (Шарковић, 1997, стр. 51). Слушајући хор на разним приредбама и свечаностима слушаоци су у прилици да упознају вредна уметничка дела домаћих и страних композитора.

Певајући у хору ученици се оспособљавају да запажају и вреднују истинске квалитете лепог, хармоничног и аутентичног у музици. Уочавају лепоту складног и обликованог заједничког певања, увиђају значај тачног и прецизног интонирања деонице, заједничког почетка и завршетка при певању; запажају улогу изражајних музичких средстава у делу: динамике, темпа, ритма, артикулације, што доприноси естетском васпитању. Одабраним дидактичко-методичким поступцима на пробама хора, усвајањем садржаја певаних песама, знања и вештина, „створићемо услове не само за квалитетно хорско певање, него ћемо ученике упознати са вредностима и квалитетима уметничке музике" (Јеремић, 2011а, стр. 95), те допринети развијању њиховог музичког укуса. Поред тога, на пробама и наступима, ученици воде рачуна о правилном положају тела при певању, као и о свом изгледу у целини, што доприноси развијању естетске културе, доживљавању и вредновању лепог.

Учествовање у хору омогућава остваривање задатака радног васпитања. Овај вид ваннаставних активности пружа могућност да се сваки ученик ангажује као свесно, одговорно и стваралачко биће. Ангажовањем у хору формирају се радне навике и развија радна култура и дисциплина ученика. Од посебног значаја је то што хорско певање „развија колективну свест ученика и осећање одговорности појединца за успех целине" (Плавша, Поповић, Ерић, 1968, стр. 197). Овај вид рада је од великог значаја за развој социјалне свести ученика, његових осећања сопствене дужности и обавезе према друштву. Ученици схватају значај деловања хора као друштвено-корисног, уметничког и културног вида рада. Свесно ангажовање појединца у остваривању друштвених задатака „доприноси његовом свеколиком интелектуалном, моралном и аутентичном развоју" (Јовановић, 2005, стр. 63). Певањем у хору код ученика се развија љубав према уметности и жеља да се допринесе развоју културног живота средине у којој се живи.

Знање и искуство стечено учествовањем у школском хору ученици ће применити и у другим животним ситуацијама. За неке ученике ово искуство биће покретач и инспирација у опредељењу за озбиљније, можда и професионално бављење музиком у будућности.

У емоционалном и психичком развоју ученика хорско певање има изузетан смисао и значај. Складно и хармонично певање у хору подстиче различита осећања дивљења, радости, одушевљења, узбуђења, што оплемењује емоционални живот ученика. Групно певање релаксира ученике, ослобађа их разних страхова, треме и несигурности. Певање песама различитих текстова омогућава стицање и усвајање знања и стварање основа за формирање погледа на свет. Такође, певање у хору мотивише ученике за учење, самообразовање и саморазвој, подстиче развој пажње, памћења, концентрације, мишљења и осталих интелектуалних способности.

Иако хорско певање несумњиво има огроман значај у музичком и свестраном васпитању и образовању ученика, истраживања указују да оно није довољно заступљено у основним школама Србије (Јеремић, 2011б). Биљана Јеремић примећује: „Често се настава хора третира као нешто што се може, али и не мора остварити. Наставницима није обезбеђено време за одржавање проба, просторије, ученици немају довољно времена, мотивације и интересовања и зато не долазе са задовољством на хорске пробе, па планиране садржаје није могуће остварити" (Јеремић, 2011б, стр. 312). О недовољној посвећености хорском певању у млађим разредима основних школа сведочи и податак да у наставним плановима и програмима за млађе разреде (Правилник, 2004; Правилник, 2005; Правилник, 2006) нема значајнијих дидактичко-методичких смерница и упутстава за рад са хором. Нешто више информација о организацији и начину остваривања програма за хорско певање дато је у наставним плановима и програмима за старије разреде.

ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКА УПУТСТВА ЗА РАД СА ХОРОМ МЛАЂИХ РАЗРЕДА

Према наставном плану хорско певање у разредној настави може се организовати као „одељенско, разредно, и као хорско певање

млађих разреда" (Правилник, 2004, стр. 106). Одељенски хор чине ученици једног одељења. Овај хор је увек на окупу, па се може користити често и у различитим ситуацијама: на излетима и екскурзијама, приликом прославе рођендана у одељењу, у тренуцима умора, на било којем наставном часу песма ће освежити и окрепити ученике, песмом се може почети и завршити радни дан у школи. Разредни хор обухвата талентоване ученике из свих одељења истог школског узраста. Хор ученика млађих разреда окупља ученике узраста од I до IV разреда, са недељним фондом од 3 часа (Правилник, 2004, стр. 106). Према веома скромним упутствима о раду са хором, у истом наставном плану (Правилник, 2004), стоји да часови хора улазе у фонд часова непосредног рада са ученицима, као и то да је током године неопходно обрадити најмање 10 композиција.

Са ученицима млађег школског узраста се може формирати хор I и II разреда, односно, III и IV разреда (Тракиловић, 2002а). Препоручује се да хор који чине ученици I и II разреда пева лакше једногласне песме, са и без инструменталне пратње. У овом узрасту, песме се уче методом обраде по слуху. Хор ученика III и IV разреда изводи сложеније песме, најчешће двогласно, ређе трогласно. Песме, односно деонице, се углавном савладавају по слуху.

При самом формирању хора, веома важан задатак наставника је да изврши правилну поделу гласова, након чега треба одредити термине за хорске пробе. Распоред свакако треба ускладити са обавезама ученика. На почетку хорске пробе, потребно је припремити ученике за певање, што подразумева примену вежби дисања и распевавања. Вежбе дисања се састоје у томе да се ваздух удише кроз нос, и постепено избацује на уста. Ученике треба упознати да је „узимање ваздуха при певању аналогно ономе код говора – не сме се дисати усред речи, него на крају фразе" (Живковић, 1997, стр. 27), или за време пауза. Распевавање се изводи помоћу вокализа или једноставних песмица. Ове вежбе доприносе развоју обима гласа, учвршћују дикцију и интонацију.

При обради нове композиције пожељно би било да ученици најпре послушају снимак дела са компакт диска или са *You Tube*, што ће мотивисати ученике за учење нове песме. Након тога следи увежбавање деоница по гласовима, а затим спајање и заједничко певање. При увежбавању композиције неопходно је водити рачуна о елементима добре интерпретације, а то су: правилно дисање, правилан изговор текста, тачна интонација, јасан

ритам, поштовање назначеног темпа и динамике. На часовима хора велика пажња се поклања неговању, развијању и чувању дечјег гласа. Неопходно је неговати складно и тихо певање а избегавати прегласно и форсирано, услед чега може доћи до оштећења дечјих гласница. Успех хора зависи од више чинилаца: од стручности наставника и његове посвећености хору, од интересовања и мотивације ученика за хорско певање, од правилног избора композиција, од певачких способности ученика, као и од целокупних услова за рад.

ИЗБОР КОМПОЗИЦИЈА ЗА ПЕВАЊЕ У ХОРУ

Правилан избор композиција за певање у основношколском хору је несумњиво један од битнијих услова успешног функционисања хора, зато му треба посветити посебну пажњу. Због неприлагођености програма „многи школски хорови не показују оне резултате у раду које би иначе могли показати" (Плавша и сар., 1968, стр. 199). При састављању репертоара, наставник треба да има добар осећај за избор композиција у тематском смислу, које ће одговарати интересовањима ученика и које ће бити у складу са одређеним културним догађајима на којима хор учествује. Наставник свакако треба да познаје извођачке могућности хора, и у складу са тиме одабира прикладне композиције. Оне морају бити певљиве, мелодичне, не превише захтевне у ритмичко-мелодијском смислу. За ученике млађих разреда то су народне и уметничке песме свога и других народа, различитог карактера и расположења.

У наставном програму за први и други разред (Правилник, 2004, стр. 63) дат је избор који садржи 22 композиције за хор: 17 уметничких, 2 народне, једну духовне тематике, као и химне *Боже правде* и *Химну Светом Сави*, које су обавезне за све разреде. Међу уметничким композицијама једна је из Аустрије. Према наставном програму за трећи разред (Правилник, 2005, стр. 48), препоручено је 20 композиција за рад са хором. Пет композиција је преузето из избора за I и II разред, што је беспотребно, будући да постоји одговарајућа хорска литература из које су аутори наставних програма требали да издвоје нове и занимљиве хорске композиције. Оно што такође забрињава је веома мали број препоручених народних песама – само две, и то *Дуње ранке*, која је више игра са певањем и песма *Лепо ти је рано ранити*, мада, није

наглашено на коју верзију ове народне песме се мисли, будући да је испевана у више верзија. Духовне композиције су потпуно изостављене из препорученог избора песама за хорско извођење! Избор хорских композиција за трећи разред обухвата и три песме других народа. Избор композиција за рад са хором четвртог разреда (Правилник, 2006) садржи 33 песме: три народне, две духовне, док су остале уметничке дечје песме, међу којима су две интернационалног карактера. Уочљиво је да су у предлогу композиција за млађе разреде занемарене патриотске песме. Осим химне *Боже правде* и *Светосавске химне*, која има и црквени карактер, нема ни једне песме патриотске тематике у прва три разреда. Избор песама за четврти разред садржи још три песме патриотске садржине, што је недовољно, с обзиром на велики значај ових песама у националном васпитању. Сматрамо да наставне програме треба допунити већим бројем народних, духовних и патриотских песмама за хорско извођење, као и песмама националних мањина, нарочито оних које живе у средини где се одређена школа налази, што треба да допринесе националном васпитању и међунационалном разумевању и уважавању. Такође, сматрамо да би избор песама за певање у хору требало допунити народним песмама са Косова и Метохије. То би, несумњиво, допринело њиховом очувању и неговању. Неке од збирки, које могу да послуже учитељима и наставницима за рад са хором млађих разреда су*: Композиције за рад са хором млађег школског узраста* (Тракиловић, 2002б); *Духовне композиције за рад са хоровима основношколског типа* (Тракиловић, 2002в); *Музичка традиција за наше најмлађе* (Васиљевић, М.; Васиљевић, З.; Тракиловић, 2004а); *Путем наше традиционалне музике* (Васиљевић, М.; Васиљевић, З.; Тракиловић, 2004б); *Записи народних песама*, Србија (Васиљевић, 2008*); Народне мелодије са Косова и Метохије* (Васиљевић, 2003); *Српске духовне пјесме* (Сарајлић, 2013); *Традиционално народно музичко стваралаштво Косова и Метохије у настави музике* (Павловић, 2013).

УЛОГА И ОБАВЕЗЕ НАСТАВНИКА У РАДУ СА ХОРОМ

Руководилац хора треба да поседује одговарајуће теоретско и практично музичко знање, као и да познаје основе дириговања. Мирјана Ивановић истиче да „ученици у свом *диригенту* треба да

виде ауторитативног зналца овог посла и сарадника изузетног стрпљења и разумевања" (Ивановић, 1981, стр. 196). Он мора да буде добар педагог и психолог, и да кроз хорско певање подстиче развој не само музичких способности већ и свестрано изграђивање личности ученика. Од наставниковог залагања и ентузијазма зависи целокупан однос ученика према хору. Наставник треба да пронађе начин како да мотивише ученике и у њима побуди љубав према овом виду музицирања. То ће, између осталог, постићи својим пријатељским и другарским односом према ученицима, као и својом стручношћу, сигурношћу и пожртвованошћу у раду.

Руководилац хора треба да буде добро припремљен за сваку хорску пробу. То значи да треба беспрекорно да познаје партитуру; да уме да отпева све деонице и да уочи грешке при певању ученика. Његово дириговање мора да буде прецизно и одмерено, без *превише размахивања,* односно, према речима Јоже Пожгаја, треба да буде *што природније* (Пожгај, 1950, стр. 220). Драгољуб Шарковић наглашава да „претерани, прешироки или пренаглашени покрети не доприносе бољем извођењу дела, нити диригента чине већим, већ напротив, истичу његове слабости" (Шарковић, 1997, стр. 7). Такође, приликом увежбавања композиције, диригент треба да избегава гласно певање са хором, јер га то спречава да чује појединачно сваког ученика, и увиди евентуалне грешке у интонацији, тексту и другим елементима композиције. Он може да узима заједнички ваздух са хором, да указује на правилно изговарање текста, „а његово лице треба мимиком највише да говори" (Ивановић, 1981, стр. 196). Чиста интонација, заједнички почетак и завршетак, ритмичка прецизност, поштовање темпа, агогике и динамике, карактера композиције, правилна дикција и акцентовање, лепо обликовање вокала и правилно држање тела при певању су елементи којима добар диригент поклања пажњу на свакој проби.

Крајњи циљ рада у оквиру ове ваннаставне активности је јавни наступ. Сваки наступ хора треба да буде награда ученицима и наставницима за уложен рад и труд. Он представља „врхунац једне градације психолошких и радних напора" (Плавша и сар., 1968, стр. 204), па се увек дочекује са великим узбуђењем. Јавно извођење захтева психофизичку спремност ученика, па ученике не треба оптерећивати предугим и напорним пробама непосредно пред наступ. Нарочито треба избегавати пробе на дан наступа, јер могу да изазову негативан ефекат, у смислу стварања осећаја

нервозе и несигурности. Довољно је да се хор пред наступ добро распева. Веома је важно да на некој од последњих проба ученици увежбају улазак на сцену, као и излазак, јер у супротном, то може бити разлог несигурности и незадовољства ученика. Пожељно је да након сваке приредбе диригент са својим хором поразговара о квалитету извођења програма. Ученици треба да уоче евентуалне недостатке у интерпретацији, што развија осећај самокритичности, а то подстиче жељу за озбиљнијим радом и савршенијим извођењем програма у будућем раду. Свакако, након наступа, не треба да изостане похвала од стране диригента, уколико је хор добро извео композицију, што ће мотивисати ученике за даље напредовање и учествовање у хору.

ЗАКЉУЧАК

У раду се говори о хорском певању као ваннаставној активности у млађим разредима основне школе. Циљ је да се укаже на његову васпитно-образовну вредност у музичком и свестраном развоју ученика. На почетку рада размотрен је историјски развој хорског певања и његова улога у друштву. У свакој друштвеној епохи хорско певање је имало изузетан васпитно-образовни и културно-уметнички смисао и значај. Наведени су основни видови и облици хорског музицирања који су се развијали кроз историју, а потом је сагледан значај хорског певања у свестраном развоју ученика млађих разреда основне школе.

Певање у хору доприноси развоју слуха, гласа, осећаја за склад и хармонију, осећаја за ритам, мелодију и заједничко музицирање. Савладавањем различитих композиција ученици се упознају са вредним остварењима уметничке, духовне и народне музике. Велики смисао и значај овог вида рада огледа се у могућностима остваривања задатака друштвено-моралног васпитања. Хорско певање развија осећај колективне одговорности, свесну дисциплину, упорност, истрајност, доприноси изграђивању осећаја разумевања, међусобног уважавања и толеранције, осећаја за тимски рад. Доласком на хорске пробе ученици имају прилику да се међусобно боље упознају што је основа за развој другарства, колегијалности, међунационалне сарадње, љубави и пријатељства. Јавним хорским наступима подстиче се развој позитивних црта воље и карактера, те доприноси осећању задовољства, радости, поноса, и самопоштовања.

Певањем у хору развијају се естетски ставови и музички укус. Ученици се оспособљавају да запажају и вреднују истинске квалитете лепог, складног, хармоничног и аутентичног у музици.

Смисао овог вида рада огледа се и у могућностима развијања и формирања радних навика, радне културе и дисциплине, социјалне свести ученика, његових осећања дужности и обавезе према друштву. Ова ваннаставна активност доприноси развоју љубави према уметности и жељи да се учествује у културном животу средине у којој се живи.

Хорско певање подстиче емоционални и психички развој ученика. Заједничко певање релаксира ученике, ослобађа их треме и несигурности, и доприноси самопоуздању. Певањем различитих текстова омогућено је стицање и усвајање знања и формирање позитивних погледа на живот. Хорско певање доприноси развоју вештина и навика, мотивише ученике за учење, самообразовање и саморазвој, подстиче развој пажње, памћења, концентрације, мишљења, те омогућава остваривање задатака интелектуалног васпитања. Иако хорско певање, без сумње, има огроман васпитно-образовни смисао, овом виду ваннаставне активности није посвећено довољно пажње. Наставни планови и програми не садрже довољно методичких упутстава и смерница о организацији и начину остваривања програма за хорско певање, што би код учитеља и наставника подстакло ентузијазам и интересовање за веће ангажовање у раду са хором.

У трећем делу рада размотрена су дидактичко-методичка упутства за рад са хором млађих разреда, која се односе на формирање хора у разредној настави, организацију хорских проба, поделу дечјих гласова, улогу дирегента и значај правилног избора композиција за овај школски узраст. Анализом наставних програма утврђено је да је избор песама за хорско певање садржи већином уметничке дечје песме, док су народне, духовне, патриотске, као и песме других националности недовољно обухваћене. Наведена је литература која може користити учитељима и наставницима при избору песама. Посебна пажња поклоњена је литератури која садржи косовско-метохијске народне песме погодне за рад са хором. Упознавање ученика основне школе са косовско-метохијским народним песма, кроз певање у хору, један је од видова очувања и неговања музичког фолклора Косова и Метохије, што је важан национални задатак.

Закључено је да хор као најмасовнији вид колективног музицирања у основној школи има изузетно значајну улогу у музичком и свестраном развоју ученика. Поред тога што васпитно утиче на чланове хора, он оплемењује и слушаоце, доприносећи њиховом музичком и културном развоју. Из тих разлога хорском

певању треба посветити више пажње у основношколском васпитно-образовном процесу.

ЛИТЕРАТУРА

Ajanović, Dž., Stevanović, M. (2005). *Metodika vannastavnih aktivnosti učenika*. Zenica: Pedagoški fakultet.

Васиљевић, М. (2003). *Народне мелодије са Косова и Метохије.* Приредила Зорислава М. Васиљевић. Београд: Београдска књига; Нота.

Васиљевић, М., Васиљевић, З. и Тракиловић, Д. (2004а). *Музичка традиција за наше најмлађе*: Дечији хорови. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Васиљевић, М., Васиљевић, З. и Тракиловић, Д. (2004б). *Путем наше традиционалне музике: Песме са аранжманима, двогласи и вишегласи*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Васиљевић, З. (2008). *Записи народних песама – Србија*. Књажевац: Нота.

Вујаклија, М. (2002). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.

Ђурић Клајн С. (1986). *Музички записи*. Београд: Културно просветна заједница Србије; Музиколошки институт српске Академије науке и уметности; Вук Караџић.

Ђурић, О. (2010). *Водич кроз историју музике.* Београд: Доминанта.

Живковић, М. (1997). *Уметност хорског певања.* Београд: Стари град; Друштво уметника.

Ivanović, M. (1981). *Metodika nastave muzičkog vaspitanja u osnovnoj školi*. Knjaževac: Nota.

Јовановић, Б. (2005). *Школа и васпитање*. Београд: Едука.

Јеремић Б. (2011а). Моделовање процеса сазнавања хорским певањем на млађем школском узрасту. *Зборник ВШССОВ*, VI (2), 95–107.

Јеремић, Б. (2011б). Историјски осврт на значај певања на млађем школском узрасту у наставним плановима и програмима од 1948. до 1984.године. *Норма* XIV (3), 307–322.

Круљ, Р., Качапор С. и Кулић Р. (2003). *Педагогија.* Београд: Свет књиге.

Маринковић, С. (1995). *Музичка култура за гимназије и стручне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Павловић, Б. (2013). *Традиционално народно музичко стваралаштво Косова и Метохије у настави музике.* Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић.

Požgaj, J. (1950). *Metodika muzičke nastave.* Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.

Петровић, Д., Ђаковић, Б. и Марковић, Т. (2004). *Прво београдско певачко друштво– 150 година*. Београд: Српска академија наука и уметности, Музиколошки институт САНУ, Галерија САНУ.

Плавша, Д., Поповић, Б., Ерић, Д. (1968). *Музичко васпитање II део: Методски приручник за наставнике музичког васпитања у основној школи од I до V разреда*. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

Правилник (2004). *Правилник о Наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања.* Просветни гласник бр. 10.

Правилник (2005). *Правилник о Наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања.* Просветни гласник бр. 1.

Правилник (2006). *Правилник о допуни правилника о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања.* Просветни гласник бр. 3.

Правилник (2007). *Правилник о наставном плану и програму за други циклус основног образовања и васпитања и наставном програму за пети разред основног васпитања и образовања*. Просветни гласник бр. 6.

Сарајлић, Д. (2013). *Српске духовне пјесме*. Косовска Митровица: Факултет уметности у Приштини – Звечан.

Stefanović, S. (2007). „Zaboravljene stranice dečje horske literature: Zbirka 100 dečjih horova (1955)". U: M. Živković (ur.), *Zbornik katedre za muzičku teoriju, Muzička teorija i analiza (4),* (str. 250–265). Beograd: Fakultet muzičke umetnosti.

Тракиловић, Д. (2002а). *Музичка култура са методиком у разредној настави*. Бијељина: Учитељски факултет у Бијељини.

Тракиловић, Д. (2002б). *Композиције за рад са хором млађег школског узраста.* Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Тракиловић, Д. (2002в). *Духовне композиције за рад са хоровима основношколског типа*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Шарковић, Д. (1997). *Дечје хорско певање*. Београд: Стари град, Друштво уметника.

Biljana M. Pavlović
University of Priština with temporary Head-Office
in Kosovska Mitrovica, Teacher's training faculty Prizren–Leposavić
Dragana J. Cicović Sarajlić
University of Priština with temporary Head-Office
in Kosovska Mitrovica, Faculty of Arts
Anđelka M. Kovač
Independant researcher
East Sarajevo

Summary

Choral singing in the early years of elementary school

The paper discusses choral singing as a form of extracurricular activity and teaching in elementary school. It considers the historical development of choral singing in order to highlight the continuity of its existence and importance in society and reviews the importance of choral singing in musical and overall upbringing and education of elementary school students. Authors analyze the curricula of grades I to IV in order to determine how much attention is given to choral singing. Didactic and methodological issues related to the formation of the choir in elementary school are reviewed, together with methodical approach for working with early grades choir, proper selection of the musical compositions and the role of teachers. Listed is the recommended choral literature to supplement the current curricula. Special attention was given to literature containing the Kosovo-Metohija folk songs, suitable for choral arrangement. Performing of these songs in a choral arrangement will contribute to stimulating the interest of students towards musical folklore of Kosovo and Metohija, and therefore its preservation and fostering. It is highlighted that singing in the choir contributes to the development of hearing, voice, harmonic feeling, a sense of rhythm, melody and group play. By mastering different compositions, students become familiar with valuable achievements of artist, spiritual and folk music. The significant meaning and importance of this kind of work is reflected in the possibilities of achieving the tasks of socio-moral education. Choral singing develops a sense of collective responsibility, conscious discipline, perseverance, endurance, helps establish a sense of understanding, mutual respect and tolerance, friendship and a sense of teamwork. Singing in the choir develops aesthetic attitude and taste in music. Students are trained to perceive and to value the true qualities of beauty, grace, harmony and authenticity in music. The value of this kind of work is also

reflected in the capabilities of the development of work habits, work culture and discipline. Choral singing encourages emotional and psychological development of students. Group singing relaxes students, reduces stage fright and uncertainty, and promotes self-esteem. Singing variety of lyrics enables students to acquire knowledge, and form a more positive attitude towards life. Choral singing contributes to the development of skills and good habits, motivation of students to learn, self-education, self-development, encourages the development of attention, memory, concentration, thinking, contributing to the achievement of the goals of intellectual education. In addition to the educational influence on the members of the choir, it enriches also the listeners and contributes to their musical and cultural development, as well as the reputation and recognition of the school. It was concluded that the choir, as the largest form of collective music performance in elementary school, has an extremely important role in the musical and the comprehensive development of students, which is why it should receive much more attention in the context of elementary school extracurricular activities.

Key words: choral singing, extracurricular activities, elementary school, early grades, students.